

Gerhard AMMERER – Ingonda HANNESSCHLÄGER – Martin HOLÝ (edd.), Festvorbereitung. Die Planung höfischer und bürgerlicher Feste in Mitteleuropa 1500–1900, Leipzig, Leipziger Universitätsverlag, 2021, 447 s., ISBN 978-3-96023-386-2.

Podnětem pro vznik kolektivní monografie byla mezinárodní konference pořádaná v Praze v roce 2016, na níž se sešla řada předních historiků zaujatých problematikou raně novověkých slavností, které se konaly u příležitosti svateb, korunovací, slavnostních vjezdů i pohřbů členů panovnických rodin či předních šlechticů. V té době již šlo o atraktivní a populární téma. Aby neopakovali zjištění, k nimž už dospěl výzkum popisující samotný průběh slavností a jejich symboliku, zaměřili se badatelé více na přípravu a organizaci významných rituálů. Sledovali, jaké vlivy hrály roli při stanovení data slavnosti a určení, z kterých jednotlivých aktivit se bude sestávat. Kladli si otázku, kdo a na základě čeho vybíral, jaké divadelní hry, koncerty, turnajová klání, architektura či výzdobné prvky zvýší lesk dané události. Přitom je zajímalo, za jakých okolností se slavnost stejného typu konala ve skromnějším či naopak nádhernějším a marnotratnějším provedení, nebo z jakého důvodu byla některá obvyklá součást vypuštěna.

V úvodních kapitolách ozřejmili Gerhard Ammerer, Ingonda Hanne-schläger a Martin Holý významnou roli oslav v životě raně novověké společnosti. Poukazovali na umocnění přechodových rituálů i posílení společenské struktury,

která se právě při slavnostech zviditelnila. Následovala velmi podnětná kapitola Jany Baumgarten a Ingondy Hanne-schläger, které na příkladu šlechtického rodu Hohenems sledovaly průběh uzavírání sňatku od porady mezi příbuznými ohledně výběru vhodné nevěsty, přes kontaktování její rodiny, jednání o satební smlouvě až po organizaci svatby samotné včetně řešení otázky, kde svatba proběhne a kteří hosté budou pozváni. Zvláště zajímavé byly části, v nichž autorky na konkrétních výňtcích z korespondence ukazovaly, jak se různí členové vysoce urozené rodiny vyjadřovali k výběru nevěsty a zejména které skutečnosti a vlastnosti zohledňovali. Svatby sledovala také Anna Mader-Kratky, jež objasnila okolnosti čtyř sňatků, které během svého života uzavřel František I. jako následník trůnu i vládnoucí císař. Přitom upozornila například na obratné spojení svatby s novoroční slavností, jež ušetřilo náklady a současně dodalo obřadu mimořádný lesk. Richard Kurdiovsky zase v souvislosti s habsburskými sňatky popisoval úpravy, jež byly prováděny v Hofburgu, aby bylo zajištěno odpovídající ubytování nejvýznamnějších hostů.

Pohřební slavnosti zachytil v první řadě Václav Bůžek, který se soustředil na organizaci velkolepých posledních rozloučení s habsburskými císaři a arciknížaty v 16. století. Představil tedy německému publiku některé klíčové části svého bádání, jež v roce 2020 završila publikace *Smrt a pohřby Ferdinanda I. a jeho synů*. K zajímavým skutečnostem, které zmínil, náleželo například financování smutečních oděvů urozených hostů dvorskou komorou

nebo složitá přeprava těla zesnulého císaře Maxmiliána II. lodí po Dunaji. Smutečním slavnostem se věnovala i Beatrix Bastl, která ovšem zkoumala šlechtické prostředí. V něm si zvolila rodinu Hardegga a objasňovala, podle jakých kritérií zvali její členové smuteční hosty nebo vybírali pokrmy pro smuteční hostinu.

Další část publikace se zaměřuje na panovnícké korunovace. Je poměrně krátká, neboť ji tvoří jen dvě kapitoly. V první Jaroslava Hausenblasová podrobně objasnila souvislosti odkládané a dlouho připravované korunovace Maxmiliána II., zatímco ve druhé řeší Jiří Hrbek otázku, jak bylo zajišťováno ubytování habsburského dvora v Praze v průběhu korunovačních slavností 17. a počátku 18. století.

Následoval oddíl věnovaný diplomacii, jehož autoři zvolili poměrně originální přístup. Nezajímali se totiž o oslavy spjaté s přijímáním poselstev, nýbrž se zaměřili na podstatně méně probídaná témata. Štefan Seitschek poukazyval na momenty, v nichž panovník podnikal působivé korunovační či holdovací cesty jako jistý ústupek stavům. Jako příklad mu posloužila holdovací cesta Karla VI. v roce 1732, kdy se snažil prosadit nástupnictví svých dcer. Elisabeth Th. Hilscher přiblížila bohatý a organizačně náročný program, který provázel diplomatická jednání vídeňského kongresu. Martin Kreuz objasnil, jak vypadalo plánování pobytu a aktivit urozených hostů na vídeňském dvoře. Ačkoliv se oba posledně zmíněné příspěvky zabývaly podnětnými tématy, uskočila jim skutečnost, že jejich autoři citují přímo v textu rozsáhlé výňatky z archivních dokumentů,

v některých případech dokonce celé dopisy či málo zkrácené seznamy hostů či potřeb, což jejich kapitolám značně ubralo na poutavosti i přehlednosti.

V předposlední části publikace se autoři soustředili na aktivity měšťanů i venkovského obyvatelstva. Organizaci střeleckých soutěží včetně přípravy tištěných letáků podrobně vylíčil Jean-Dominique Delle Luche. Milan Hlavačka se zabýval otázkou, jaké části panovníckých korunovací na konci 18. a počátku 19. století měly zapůsobit na nižší společenské vrstvy. Přitom upozornil mimo jiné na různé faktory, které ovlivňovaly rozhodování, kteří poddaní se budou smět úchvatně slavnosti zúčastnit.

Publikaci uzavírá oddíl, do něhož bylo sloučeno několik témat, která se tematicky nehodila do předchozích částí. Přesto se právě zde nacházejí výstupy ze dvou mimořádně cenných výzkumů. První z nich podnikl Mario Döberl, který podrobně sledoval historii svatebních vozů převážejících habsburské nevěsty. Čerpal přitom z množství rozmanitých pramenů, díky nimž zachytil nejen přípravu a konkrétní použití daného vozu, nýbrž i jeho vyobrazování na dobových letáčích a pozdější osudy. Martin Scheutz zase detailně zkoumal užívání ohňostrojů při různých vídeňských slavnostech během celého 18. století. Podařilo se mu přitom zjistit, jaké obrazy nejpůsobivější ohňostroje na obloze vytvořily a proč byla daná symbolika užita, nýbrž i to, jak se proměňovala celková úloha ohňostrojů při pořádání mimořádné festivity a jak se jejich objednatelé a tvůrci vyrovnávali s výtkami, že do oslav

vnášejí obzvláště nebezpečný prvek. Publikaci následně uzavřela kapitola Gerarda Ammerera a Simona Edlmayra, kteří se snažili doplnit poznatky k atraktivnímu tématu hodovních tabulí tím, že na základě různých pramenů detailně zdokumentovali přípravu několika opulentních svatebních hostin.

Jedinou slabinu publikace představuje jistá stylistická nevyrovnanost kapitol. Zatímco některé jsou psány velmi svižně a čtivě, jiné obsahují nadbytečně dlouhé citace z pramenů, které znesnadňují čtení. Celkově však celá publikace představuje mimořádný přínos k výzkumu slavnosti v raném novověku, neboť poukazuje na mnoho opomíjených aspektů, jež souvisely s plánováním a přípravou nákladných oslav.

Kateřina Pražáková

Elena TADDEI, Die Este und das Heilige Römische Reich im langen 16. Jahrhundert. Kontakte – Konflikte – Kulturtransfer, Wien–Köln–Weimar, Böhlau Verlag 2021, 588 s., ISBN 978-3-205-21214-0.

Historička Elena Taddei, působící na innsbrucké univerzitě, se zabývala v recenzované práci, která byla jejím habilitačním spisem, politickými, sociálními a zvláště kulturními vazbami mezi Římsko-německou říší a severoitalskými vévodstvími Carpi, Garfagnana, Ferrara, Modena a Reggio v průběhu 16. století.

Politická moc vévodů d'Este, kteří v nich vládli, byla v právním ohledu omezována lenními pouty těchto území k Římsko-německé říši (Carpi, Garfagnana, Modena a Reggio), v případě Ferrary navíc ještě k papežskému státu.¹ Autorka pracovala nejen s obrovským souborem odborné literatury (srov. bibliografii na s. 513–580), ale provedla zevrubný průzkum nedávaných pramenů zvláště ve vybraných italských archivech, především v Archivio di Stato Modena v Modeně, jež obsahuje písemnosti vévodů d'Este. Formou dobře zvolených tematických sond studovala písemnosti uložené v některých rakouských (Innsbruck, Vídeň) a německých archivech (Drážďany, Mnichov, Schwerin, Wolfenbüttel). Po metodologické stránce ukotvila svůj výzkum v historickoantropologických konceptech symbolické komunikace Barbary Stollberg-Rilingerové, s jejichž oporou se vydala na interpretačně nosnou badatelskou cestu k novým politickým dějinám.

Výsledky svého bádání autorka představila ve třech rozsáhlých oddílech knihy. První věnovala výkladu o říšských lénech na území Apeninského poloostrova na rozhraní středověku a novověku. Nejprve svou pozornost soustředila na roli říšské dvorské rady, jež ztělesňovala základní instituci ve správě říšských lén. Následně přiblížila územní rozsah vlády vévodů d'Este v severoitalských říšských lénech (*stati estensi*). Výklad v prvním oddíle završila velmi zajímavými kapitolami, v nichž upřela pozornost ke sporům o přednost

¹ Nejnověji Matthias SCHNETTGER, *Kaiser und Reich. Eine Verfassungsgeschichte (1500–1806)*, Stuttgart 2020, s. 312–319.

na evropských panovnických dvorech mezi vévody d'Este a představiteli medicenejské dynastie, jež pojala jako diplomatické konflikty mezi Ferrarou a Florencií.

Za obsahově nejpřínosnější považují druhý oddíl knihy, v němž se autorka detailně zabývá kulturní výměnou mezi severoitalskými vévodstvími, kde vykonávali politickou moc vévodové d'Este ve formálně vazalském postavení, a císařským, respektive dalšími habsburskými dvory v Římsko-německé říši. Aby ukotvila kulturní transfer mezi Ferrarou a Vídní, respektive Prahou do sociálních sítí, věnovala na základě studia badatelsky málo využitých archivních pramenů pozornost dvorskému prostředí vévodů d'Este a jejich přímým dynastickým vazbám k Habsburkům, které byly výrazně posíleny roku 1565 uzavřením manželství mezi rakouskou arcikněžnou Barbarou, dcerou Ferdinanda I. a Anny Jagellonské, a ferrarským vévodou Alfonsem II. Jeho rezidence byla důležitým střediskem renesanční kultury na Apeninském poloostrově s rozsáhlými osobními, příbuzenskými, klientelskými, lenními a diplomatickými pouty do zaalpské oblasti.

Elena Taddei představila v dílčích podkapitolách nejen obsah kulturní výměny mezi Ferrarou, dvory Habsburků a dalších knížecích rodů ve střední Evropě, ale pozoruhodným způsobem dokázala postřehnout a hustě popsat širší sociální a politický kontext transferu kultury. Ten nepředstavoval pouze výměnu darů mezi příbuznými, dvořany či vyslanci, ale také peregrinaci studentů, kavalírské cesty a návštěvy příbuzných osob. Symbolickou

hodnotu výměny darů hmotné kultury, zvířat, rostlin, umělců a vědců chápala autorka jako prostředek politické komunikace mezi Ferrarou, ostatními rezidencemi vévodů d'Este a středisky moci Habsburků či jiných knížecích rodů vládoucích v jednotlivých teritoriích Římsko-německé říše. V těchto sítích se šířila v obou směrech hmotná i duchovní kultura a civilizační způsoby její každodenní konzumace, jež výrazně obohatily životní styl a osobní reprezentaci renesančních elit.

Jestliže autorka chtěla ve třetím oddílu své knihy soustředit pozornost na oboustranné vnímání zvláště politické každodennosti ve střediscích územní vlády a moci ve Ferrare, na císařském dvoře ve Vídni a Praze, v rezidencích rakouských arciknížat a vybraných říšských knížat, musela hledat heuristická východiska především ve vzájemné korespondenci vládoucích osob. Ačkoli shromáždila řadu nových poznatků o vztazích mezi vévody d'Este a jednotlivými habsburskými císaři od vlády Maxmiliána I. do smrti Rudolfa II., za vědecky nejzávažnější považují její výklad o zprostředkovatelské roli rezidencí Ferdinanda Tyrolského v Innsbrucku a Wittelsbachů v Mnichově při šíření italských kulturních vlivů do zaalpských oblastí ve druhé polovině 16. století.

Knihu uzavírají stručné biogramy hlavních představitelů dynastie d'Este v 16. století, soupis jejich vyslanců v Římsko-německé říši a společný rejstřík osob a míst. S ohledem na zvolené téma považují za největší slabinu recenzované práce naprostou absenci obrazových příloh, včetně velmi potřebných map a grafických

znázornění, které by usnadňovaly pochopení rozsáhlého a faktograficky velmi hutného textu.

Objemná monografie Eleny Taddei vykazuje jasnou koncepci, již odpovídá logické členění do třech oddílů a řady tematicky sevřených kapitol. Hluboké heuristické ukotvení a nosná metodologická východiska symbolické komunikace autorce umožnily, aby představila nové poznatky zásadního vědeckého významu, které výrazně obohacují dosavadní znalosti o politické komunikaci a kulturním transferu mezi vyspělými středisky vrcholné renesance na Apeninském poloostrově a středisky moci ve střední Evropě, ať šlo o císařský dvůr, rezidence rakouských arciknížat, nebo o sídla vládců jednotlivých teritorií v Římsko-německé říši. Znamenitym způsobem se autorce podařilo zasadit kulturní výměnu mezi severní Itálií (Ferarra) a zaalpskou oblastí (Innsbruck, Drážďany, Mnichov, Praha, Štýrský Hradec, Vídeň) do politického kontextu. To jí umožnila nejen rekonstrukce komunikačních sítí a prostorů, ale také schopnost postihnout dobovou sémantiku kulturních symbolů při předávání darů.

Zvláště druhý oddíl recenzované knihy přináší řadu konkrétních podnětů domácímu bádání o politické komunikaci a prostředcích kulturní výměny mezi Apeninským poloostrovem a českými zeměmi v předbělohorské době, ať šlo o symbolický význam darovaných exotických zvířat, cvičených koní, vzácných květin, keřů a stromů, léků a minerálů, nebo o zprostředkování vyhlášených umělců, kuchařů či zahradníků. Jelikož kulturní transfer

byl nedílnou součástí komunikace vládců, jejich diplomatů a dvořanů, představuje jednu z badatelsky nosných cest k rozkrytí málo známých stránek každodennosti velké evropské politiky na počátku raného novověku.

Elena Taddei ukázala perspektivní badatelskou cestu k bližšímu poznání politické komunikace a kulturní výměny mezi vyspělými renesančními dvory na Apeninském poloostrově, středisky moci Habsburků a dalších vládnoucích dynastií ve střední Evropě, která by neměla zůstat stranou pozornost české historické vědy. Další neobyčejně cenná badatelská východiska poskytují písemnosti Gonzagů vládnoucích v Mantově, jež byla obdobně jako teritoria tvořící *stati estensi* říšským lénem.

Václav Bůžek

Géza PÁLFFY, Hungary between two Empires 1526–1711, Indiana University Press, Bloomington 2021, 284 s., ISBN 978-0253-05463-0 (hardback); ISBN 978-0-253-05465-4 (paperback); ISBN 978-0-253-05464-7 (ebook).

Přestože Géza Pálffy patří ke střední generaci současných maďarských historiků, především v zahraničí se zařadil během posledních dvou desetiletí mezi nejvýznamnější znalce raně novověkých dějin Uherského království. Neobyčejně početný soubor jeho vědeckých studií a monografií je založen na autorově hlubokých znalostech archivních pramenů a velmi kritickým přístupu ke starší odborné literatuře. Jeho

hlavní badatelské pole představují zvláště politické a vojenské dějiny Uher v 16. a 17. století, tedy Uherského království se zřetelem k Sedmihradsku a Budínskému pašaliku, které zpravidla nezkoumá s oporou nejnovějších metodologických konceptů, ale naopak důsledně usiluje o jejich začlenění do širokého výkladového kontextu.

Géza Pálffy si po završení dílčích badatelských etap najde čas k promyšlení a napsání syntetického shrnutí svých analytických poznatků o raně novověkých uherských dějinách do tematicky sevrěných monografií, jejichž překlady do angličtiny vycházejí v prestižních amerických nakladatelstvích. První z nich vydal roku 2009, v níž představil svůj pohled na politické a vojenské místo Uher v habsburské monarchii během dlouhého 16. století.¹ Na tuto syntetizující monografii navázal v roce 2021, když její text podstatně upravil a chronologicky rozšířil do knihy, jež pojednává o Uhrách mezi mocí habsburských císařů a tureckých sultánů v letech 1526 až 1711. Obě práce věnoval památce významných maďarských historiků a historiků, na jejichž vědecký odkaz kriticky navázal, ať šlo o Pála Engela a Ference Szakályho, nebo o Katalin Péter.

Ačkoliv se Géza Pálffy věnoval v obou knihách v zásadě shodnému tématu, z jejich srovnání vyplynuly rozdíly zvláště v důrazech autorského výkladu. Ve starší práci velmi podrobně vylíčil proměny politického vývoje Uher v průběhu let 1526 až 1608, přičemž sledoval

způsoby začleňování Uherského království do habsburské monarchie. Současně představoval nástroje zemské svěbytnosti a touhy po politické nezávislosti země mezi šlechtou, jejíž složité vazby k císařskému dvoru byly předmětem autorova dlouholetého výzkumu ve vídeňských archívech. Nejvíce pozornosti věnoval ekonomickým důsledkům habsburské obrany Uher před tureckým nebezpečím, ale výklad o politických vazbách ke střediskům sultánovy moci ponechával spíše stranou zájmu. Text chronologicky řazených kapitol doplňoval velmi podrobný poznámkový aparát. Několik map a dobových vyobrazení bylo zařazeno za závěr.

Pálffyho nejnovější synteticky pojatá monografie o raně novověkých uherských dějinách, kterou do angličtiny přeložil David Robert Evans, se odlišovala od předchozí nejen širším chronologickým záběrem, ale především charakterem výkladu a jeho rozvrstvením. Práce je rozdělena do dvou oddílů, každý z nich se člení na jedenáct kapitol. V prvním oddíle autor pojednal o období 1526 až 1606, ve druhém dospěl k roku 1711, když chronologické mezníky svého výkladu logicky spatřoval v žitvatorockém a szátmarském míru. Přestože politické a vojenské dějiny Uher tvoří výkladovou páteř obou celků, více pozornosti autor věnoval také hospodářským, náboženským a kulturním otázkám. Svůj zrak neupíral pouze k císařskému dvoru, ale uherské dějiny 16. a 17. století vylíčil v prostoru, jenž nahlížel jako průsečík konfliktů mezi Vídní a Istanbulem.

¹ Géza PÁLFFY, *The Kingdom of Hungary and the Habsburg Monarchy in the Sixteenth Century*, New York 2009 (= Center for Hungarian Studies and Publications – Hungarian Studies Series 18).

Na rozdíl od Pálffyho starší práce vyvolávají jednotlivé kapitoly v knize z roku 2021 dojem velmi hutného a vnitřně až příliš sevrěného encyklopedického přehledu, jenž však v zásadě postrádá základní faktografii, již čtenáři naleznou v devítistránkovém přehledu před prvním oddílem. Velmi redukovaný poznámkový aparát na konci jednotlivých kapitol obsahuje vždy pouze několik odkazů. Na druhé straně je třeba ocenit zařazení řady velmi cenných map a dobových vyobrazení přímo do textu kapitol. Knihu uzavírá slovníček méně obvyklých pojmů, seznamy uherských hodnostářů, rejstříky a pouze velmi výběrová bibliografie literatury, v níž převládají monografie a kolektivní díla.

Historičkám a historikům se dostává do rukou synteticky pojatá monografie Gézy Pálffyho o uherských dějinách od 16. do počátku 18. století, která přináší nové vědecké poznatky jejího autora a dalších maďarských badatelů. Na jedné straně svým chronologickým a tematickým pojetím překonává jeho starší práci z roku 2009, na druhé straně ve výkladu o politické a vojenské integraci uherských zemí do habsburské monarchie v 16. století nabízí zřejmě až příliš syntetizující pohled, jenž badatelům hledajícím v knize faktografii politických a vojenských dějin nebude dostačovat. Bez ohledu na uvedené výtky formálního charakteru napsal Géza Pálffy pozoruhodné dílo, přinášející nové pohledy na uherské dějiny v kontextu raně novověké střední a jižní Evropy. Jeho vydání v prestižním americkém nakladatelství

již poněkolkáté nastavilo pomyslnou laťku vědecké kvality a současně kritické zrcadlo české historické vědě. Ta by měla vážně uvažovat o publikování obdobně pojaté syntetizující monografie v angličtině, vydané v některém z prestižních evropských nebo amerických nakladatelství, jež by přibližovala ve světle nových výzkumů a nových metodologických přístupů raně novověké dějiny českých zemí v sociálním, politickém, náboženském, kulturním a hospodářském prostoru habsburské monarchie, jejíž 500. výročí vzniku se bude připomínat roku 2026.²

Václav Bůžek

**Ferdinand OPLL – Martin SCHEUTZ, Die Osmanen vor Wien. Die Melde-
man-Rundansicht von 1529/30. Sensation. Propaganda und Stadtbild,**
Wien, Böhlau Verlag 2020, 424 s.,
ISBN 978-3-205-21052-8.

Cílem autorského týmu, jež sestavili rakouští historici Ferdinand Opll a Martin Scheutz, bylo objasnit různé aspekty mimořádného zpravodajského a uměleckého díla z roku 1530. Šlo o rozměrný dřevorez, na němž bylo působivě vyobrazeno nedávné obléhání Vídně armádou sultána Sulejmana I. Kruhový plán Vídně zachycující klíčové stavby i události roku 1529 vydal Niclas Meldeman v Norimberku. Navázal přitom na různé letáky s tureckou problematikou, jež se po Sulejmanově vpádu výborně prodávaly, avšak současně

² Srov. Václav BŮŽEK, *Die Habsburger in der frühneuzeitlichen tschechischen Geschichtsforschung*, Opera historica 20, 2019, s. 288-315.

je výrazně předčil, neboť jeho dílo svými rozměry, uměleckým zpracováním i cenou všechny ostatní příležitostné tisky výrazně předčilo.

Ferdinand Oppl a Martin Scheutz právem považovali za znepokojivé, že dosud nebyla objasněna řada otázek, které badatele před obrazem obležené Vídně napadají. Uspořádali proto v roce 2019 konferenci, při níž vyšlo najevo mnoho zajímavých skutečností. Díky účasti badatelů z různých částí Evropy byly odhaleny další, středoevropským historikům dosud neznámé kopie Meldemanova díla a diskutovány různé souvislosti. Nová zjištění pak shrnuli v recenzované kolektivní monografii.

V první části práce se Ferdinand Oppl a Martin Scheutz zabývali tiskem samotným. Mimo jiné objasnili, že po prvním vydání, jež zajistil Niclas Meldeman v dubnu 1530, následovalo ještě druhé, jehož datace není jistá. Nadto bylo první vydání plánu obklíčené Vídně realizováno ve dvou podobách. Obvyklejší byl zřejmě černobílý tisk, jenž se dochoval v Albertině, stejně jako v berlínském Kabinetu mědirytů. Vedle něj však Meldemanova dílna vyprodukovala také neznámý počet kolorovaných verzí, z nichž se nejznámější dochovala ve vídeňském Národním muzeu. Problematiku kolorování poté uchopil Walter Öhlinger, který přesvědčivě dokázal, že exemplář z Národního muzea byl kolorován bezprostředně po tisku. Současně objasnil, jakým způsobem plán Vídně v tiskařské dílně vznikl. Kvůli svým rozměrům přesahujícím 81 x 85 cm musel být rozdělen na šest částí, jež byly sice odděleně vytištěny, ale poté spojeny

tak dovedně, že dělicí linie vedly přímo středem nakreslených staveb a nerušily kompozici.

Dostí náročnou a současně potřebnou práci následně opět odvedli oba hlavní autoři, kteří přepsali více než 150 popisů, jež měly čtenáři usnadnit orientaci ve vídeňské zástavbě i pochopení průběhu celého obléhání. Důsledně srovnali podobu těchto vysvětlivek na prvním a druhém vydání Meldemanova plánu a také identifikovali většinu zobrazených míst. Mnoho důležitých poznatků dále vyplynulo z bádání Ursuly Timann, která se věnovala procesu vzniku celého díla. Na základě archivních výzkumů i stylové analýzy se snažila identifikovat pravděpodobné Meldemanovy spolupracovníky. Její výzkum však nesměřoval pouze k objasnění vzniku jednoho konkrétního díla, nýbrž současně ukazoval, jak raně novověká tiskařská dílna fungovala a zpracovávala náročnější zakázky. Vedle využívání několika starších nákrešů podnikl Niclas Meldeman dokonce cestu do Vídně, kde odkoupil náčrty neznámého malíře, jenž vystoupal na věž a odtud skicoval celé město.

Následující kapitoly popisují prostředí, v němž Meldemanovo obléhání Vídně vznikalo. V kapitole věnované raně novověké produkci letáků, kterou opět zpracoval Martin Scheutz, si pozornost zasluhují zvláště informace o soupeření norimberských tiskařských dílen a oblíbených tématech příležitostných tisků. V části zaměřené na dobovou kartografii zase vystupuje do popředí kapitola z pera Wojciecha Iwańczaka, který představil Norimberk jako významné centrum

kartografie. Přitom přiblížil osudy některých významných cestovatelů, kteří mapovali nově objevené oblasti. Petra Svatek naopak vyzdvihla novou metodologii, již do zkoumání map přineslo „cultural turn“. Některé jeho aspekty zajímavě představila při čtení kartografických děl Wolfganga Lazia, ale bohužel se dále nesnažila srovnat jeho mimořádné práce s Meldemany, diskutovat o možných ovlivněních a užít vyzdvihovanou metodologii na plánu obléhání Vídně.

Třetí část této kolektivní monografie je věnována problematice válek s Turky. Otevřel ji Christoph K. Neumann provokativním tvrzením, že při přípravě tažení roku 1529 nepočítal Sulejman I. s dobytím Vídně a město pro něj nemělo takový význam, jakého nabylo do roku 1683. Další dva autoři Karla Fischer a Yiğit Topkaya se zabývali raně novověkými zpodobeními Turků. Oba přitom zdůraznili opakované užívání stereotypních scén, mezi něž patřilo zvláště zabíjení žen a dětí. Vedle vyobrazení týraných a zajímaných křesťanů však Yiğit Topkaya zdůraznil také scénu, kterou tvůrci plánu umístili do středu Vídně. Šlo o trýznivou popravu přeběhlíků. Ačkoliv ji mohli na plánu celého města vyhradit jen malý prostor, podali ji dobovými malíři s pozoruhodnou symbolikou. Její analýza doložila, že i přes časté přejímání obvyklých motivů mohly být některé drobné výjevy na letácích velmi důsledně promyšlené.

Potřebné srovnání Meldemanova vyobrazení Vídně s pravděpodobnou dobovou realitou přináší kapitoly od Heike Krause a Barbary Schedl. Zatímco první se zaměřila na vyobrazení obranných prvků,

zvláště věží, druhá sledovala sakrální topografii města. Niclas Meldeman totiž přikládal zachycení všech důležitých vídeňských kostelů mimořádný význam. Se zajímavou tezí z hlediska válečné taktiky přišel Christoph Sonnlechner. Tvrdil, že vídeňští obránci dokázali Turky odrazit mimo jiné díky velmi silné bouři, která patrně znehodnotila značnou část prachu připraveného pro odstřel části hradeb. Později však nechtěli kronikáři věnovat této skutečnosti pozornost, neboť v jejich očích zmenšovala slávu, jež statečným obráncům náležela. Právě připomínání obrany města v roce 1529 a tradování jejího obrazu prostřednictvím některých památek ve Vídni samotné zhodnotili v závěru celé publikace Johannes Feichtinger a Johann Heiss.

Publikace *Die Osmanen vor Wien* je celkově mimořádným počinem, jenž ukázal, ke kolika novým zjištěním je možné dospět podrobnou analýzou jednoho výjimečného uměleckého a zpravodajského díla i události, na niž reagovalo. Jistou slabinu je možné spatřovat pouze ve skutečnosti, že příspěvky jednotlivých autorů nebyly redakcí plně sjednoceny, a proto se v několika různých kapitolách opakovaně zmiňuje identická skutečnost nebo dokonce cituje totéž místo z pramene. Na druhé straně zůstala zachována originalita původních textů, jež v některých případech obsahují poměrně odvážná tvrzení, která by patrně byla při sjednocování textu oslabena, čímž by se ztratilo několik provokativních myšlenek podněcujících další bádání. Takto ovšem kniha *Die Osmanen vor Wien* nejen shrnula dosavadní zjištění,

nýbrž vytvořila i prostor pro další výzkum. Ten podněcuje také fotografie několika méně známých kartografických pramenů a letáků v obrazových přílohách. Významná je z tohoto hlediska také skutečnost, že autoři k publikaci přiložili působivou faksimilii druhého vydání Mendelmanova plánu, která umožňuje dalším badatelům hlubší seznámení s tímto mimořádným pramenem a zvážení, zda se některé scény z něj nevztahují ke skutečnostem, jež znají z vlastního výzkumu.

Kateřina Pražáková

Elena TADDEI, Anna Caterina Gonzaga (1566–1621). Erzherzogin von Österreich, Landesfürstin von Tirol und Klosterstifterin, Innsbruck–Wien, Tyrolia Verlag 2021, 200 s., ISBN 978-3-7022-3982-4.

Ke 400. výročí úmrtí Anny Kateřiny Gonzagové (1566–1621), která byla druhou manželkou Ferdinanda Tyrolského, vydala Elena Taddei její stručný životopis. Svůj metodologický přístup ukotvila v Kantorowiczově konceptu dvou těl vládce, jenž se pokusila poněkud překvapivě přenést na obraz vládkyně raného novověku (s. 6–9). Její život pojala jako vzájemnou symbiózu několika symbolických těl („Körper“), podle nichž nazvala jednotlivé kapitoly své práce. Jelikož autorka postupovala při líčení životních osudů Anny Kateřiny Gonzagové v zásadě chronologicky, považují pokus o tematické členění životopisně zaměřeného výkladu podle funkcí jednotlivých symbolicky

definovaných těl hlavní aktérky za nadbytečný a pro čtenáře zavádějící, ba matoucí. Místo nadbytečných konstrukcí bych uvítal v autorčině přístupu důsledné uplatnění tradičních zásad biografické metody, zejména začlenění životních skutků druhé manželky vládce Tyrol a Předních Rakous do širšího kontextu doby, v níž žila.

Výhrady k metodologickému uchopení životopisu Anny Kateřiny Gonzagové však nesnižují jeho obsahový přínos. Autorka se dobře orientovala ve vybraných archivních pramenech, uložených především v Innsbrucku a Mantově. Stejnou pozornost věnovala kritickému přístupu k odborné literatuře obsahující zpravidla roztroušené zmínky o životních skutečích mantovské arcikněžny, jež zůstávala ve stínu Filipiny Welserové, první manželky vládce Tyrol a Předních Rakous. S ohledem na jazykové překážky nemohla Elena Taddei pracovat s česky psanými pracemi, jejichž autorky a autoři se věnovali životním osudům Ferdinanda Tyrolského a kulturní úrovni jeho dvora zvláště za místodržitelského působení arciknížete v Království českém. Stranou pozornosti Eleny Taddei však nezůstaly aspoň jejich texty publikované ve světových jazycích.

Když autorka vysvětlila původ Anny Kateřiny a vyváženě popsala život v její mantovské rodině, upřela velmi stručnou pozornost k jejímu budoucímu manželovi, jenž byl strýcem nevěsty. Při líčení jejich innsbruckého sňatku roku 1582 mohla více pracovat s dochovanými ikonografickými a literárními prameny, jež by jí umožnily vysvětlit obsah důmyslně zvolených symbolů použitých

při svatebních slavnostech.¹ Také všední život novomanželů na zámku Ruhelust nepřekročil v pojetí Eleny Taddei zřejmě kvůli nedostatku pramenů v zásadě rovinu známých poznatků o šíření italských kulturních vlivů do Innsbrucku. Naopak za velmi zdařilý a obsahově inovativní lze považovat výklad o vdovském dvoře Anny Kateřiny, včetně objasnění finančních nároků spjatých s výchovou obou dcer. Přestože kapitola o cestách druhé manželky Ferdinanda Tyrolského za rodinou, do lázní a na poutní místa patří podle mého názoru k nejprínosnějším v celé knize, v případě dynastických cest jejího manžela postrádám jejich zařazení do hlubšího kontextu.

V obsáhlejší kapitole o katolické zbožnosti Anny Kateřiny shrnula autorka roztržštěné poznatky z odborné literatury a doplnila jejich obsah o výpověď dalších pramenů, které se týkaly založení kláštera pro ženskou odnož servitů v Innsbrucku, rozděleného na vlastní klášter servitek a řeholní dům, v němž žily ženy bez složení řeholních slibů. Do řeholního domu vstoupila nejen Anna Kateřina, ale i její dcera Marie. Nejmladší dcera Anna se provdala za arciknížete Matyáše. Jejich životní osudy zůstaly v recenzované práci

stranou autorčiny pozornosti.² Zajímavé poznatky shromáždila Elena Taddei v kapitole o zdravotním stavu Anny Kateřiny, o léčení jejího těla a lékařích. Podrobnějšímu výkladu o posledním rozloučení se druhou manželkou Ferdinanda Tyrolského bránil autorce zřejmě nedostatek pramenů s širší vypovídací hodnotou.³

Elena Taddei napsala čtivý životopis Anny Kateřiny Gonzagové, jež žila na přelomu 16. a 17. století na politické a kulturní ose mezi Mantovou a Innsbruckem. Svou zbožností výrazně upevnila katolickou víru v Tyrolsku, jak doložil generální vikář řádu servitů a arcikněžnin zpovědník Josef Maria Barchi v panegyrickém spise vydaném rok po její smrti. Po svatbě podstatně obohatila kulturní život v rezidenci Ferdinanda Tyrolského o italské vlivy, které se šířily dále do Mnichova a Vídně. Knihu doprovázejí vhodně vybrané dobové ilustrace, jmenný rejstřík, velmi stručný poznámkový aparát a bibliografický soupis. Nakladatelství Tyrolia věnovalo patřičnou pozornost také redakční a grafické úpravě publikace, která by neměla zůstat stranou zájmu historiček a historiků věnujících pozornost dynastickým, kulturním a náboženským dějinám Habsburků v raném

¹ K tomu srov. Václav BŮŽEK, *Řeč symbolů při oslavě svatby Ferdinanda Tyrolského a Anny Kateřiny Gonzagové v Innsbrucku roku 1582*, in: Jan Galeta – Ondřej Jakubec – Radka Nokkala Míltová – Tomáš Valeš (edd.), *Od dějin umění k uměleckému dílu. Cesty porozumění vizuální kultuře*, Brno 2021, s. 65–76, 623.

² Elena TADDEI, *Anna von Tirol: „Kaiserin für Gottes Gnaden“?*, in: Bettina Braun – Katrin Keller – Matthias Schnettger (edd.), *Nur die Frau des Kaisers? Kaiserinnen in der Frühen Neuzeit*, Wien 2016 (= Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 64), s. 99–116.

³ Srov. ke smrti a pohřbům Ferdinanda Tyrolského a jeho dvou manželek Václav BŮŽEK, *Tod und Begräbnisse Ferdinands I. und seiner Söhne. Repräsentation katholischen Glaubens, politischer Macht und dynastischen Gedächtnisses bei den Habsburgern*, Wien–Köln–Weimar 2021, s. 179–200.

novověku. Její obsahový přínos jednoznačně překonal volbu zbytečně složitého a neústrojně použitého metodologického konceptu.

Václav Bůžek

Sylva DOBALOVÁ – Jaroslava HAUSENBLASOVÁ (eds.), Archduke Ferdinand II of Austria. A Second-Born Son in Renaissance Europe, Wien, Austrian Academy of Sciences Press 2021 (= Veröffentlichungen zur Kunstgeschichte 21), 569 s., ISBN 978-3-7001-8501-7.

Když v roce 2017 uplynulo přesně 450 let od přenesení dvora arciknížete Ferdinanda Tyrolského z Prahy do Innsbrucku, upoutalo výročí této události pozornost odborné veřejnosti a ještě více podnítilo zájem o osudy jednoho z předních členů habsburského rodu žijícího na počátku raného novověku. Hlavním výsledkem nejnověji vynaloženého badatelského úsilí se stal sborník příspěvků, který byl vydán v minulém roce Rakouskou akademií věd a nevšedním způsobem sledoval životní svět arciknížete Ferdinanda Tyrolského.

Na vzniku objemné, bezmála šesti set stránkové publikace se podílelo dohromady 22 autorů. Většina z nich byla spojena s Ústavem dějin umění Akademie věd České republiky. Takto vymezené jádro přispěvatelů příhodně doplnila skupina dalších domácích i zahraničních odborníků z oblasti dějin umění, historie nebo literárních a hudebních věd. Na první pohled patrné bylo poměrně vydatné zastoupení rakouských badatelů, kteří zpravidla

nahlíželi studovaná témata v rámci odlišné geografické perspektivy.

Právě schopnost interdisciplinární spolupráce na mezinárodní úrovni položila důležitý předpoklad pro naplnění hlavních záměrů výzkumu, jak je v úvodní části sborníku představily editorky Sylva Dobalová a Jaroslava Hausenblasová. Po zhodnocení dosavadní literatury, zdrojů inspirace a dílčích výsledků řešeného vědeckého projektu vstoupilo do popředí ústřední téma celé knihy. Postava někdejšího místodržitele Království českého a tyrolského vládce měla být nahlížena v průsečíku tří zastávaných životních rolí – tvůrce, zadavatele a nositele invence. Pozornost se tudíž musela obrátit především k arciknížecímu dvoru. Důraz byl kladen na kontinuitu vývoje tohoto kosmopolitního společenství, kterou vzhledem k přenosu sociálních sítí nenarušilo ani stěhování z Prahy do Innsbrucku, dále na jeho důležitost pro uspokojování osobních potřeb i strategií sebe prezentace příslušníka vládnoucí dynastie nebo na nezastupitelnou úlohu dvora při šíření renesance do zaalpského prostoru. Nakolik výrazně jednotlivé články zastoupené v publikaci rozšířily poznání vytyčených tematických polí, postihla a shrnula na konci knihy Sylva Dobalová.

Navzdory většímu počtu a viditelné rozmanitosti příspěvků se sborník vyznačuje logickou vnitřní strukturou. Jeho obsah sestává z pěti hlavních kapitol, jimž ještě předcházela studie z pera Jaroslavy Hausenblasové. V jejím rámci se podařilo přehledně nastínit základní etapy životního příběhu druhorozeného syna Ferdinanda I.

a vytvořit tak základ pro pochopení dalších, výkladem rozvíjených souvislostí. První kapitola byla zasazena do širšího věcného rámce a zabývala se problematikou arciknížecího dvora, dvorských festivit i projevů promyšlené sebe prezentace ze strany sledovaného dějinného aktéra. Většina příspěvků zůstala spjata s obdobím, kdy arcikníže Ferdinand zastával povinnosti místodržitele Království českého. Hned první článek poukázal, že se pro něj proces utváření vlastního dvora stal účinným nástrojem při snaze o opouštění všestranné závislosti na otci (J. Hausenblasová). Zkoumání však byly podrobeny také otázky, jak se na jeho budoucím vztahu ke sběratelství a pořádání slavností podepsaly dvě cesty do Nizozemí (M. Ježková) a kolik úsilí a proč musel vynaložit při budování osobního souboru zbraní a zbroje (S. Hrbatý). Zvláštní místo zaujímal v myšlení a strategiích jednání arciknížete Ferdinanda také lov jako účinný prvek tehdejší symbolické komunikace (V. Bůžek). V souvislosti s četnými dvorskými festivitami ovšem nebyla opomenuta ani úvaha nad podobou a vyzněním jejich dobového hudebního doprovodu (J. Baťa). Konec prvního oddílu pak obstaral pohled na zastoupení a význam žen v sociálním okruhu pozdějšího vládcе Tyrol (J. F. Patrouch).

Články obsažené ve druhé kapitole spojoval zájem o architekturu. Do zorného pole autorů se dostala otázka, nakolik arcikníže Ferdinand jako poučený laik vnímal, promýšlel a osobně ovlivňoval architektonická řešení a vzhled vybraných staveb. Rozboru byl v tomto duchu podroben průběh prací na obnově Pražského

hradu po požáru v roce 1541. Ačkoli místodržiteli Království českého skýtaly spíše omezené možnosti k prosazení vlastních názorů, odrazila se jeho stopa při úpravách Královského letohrádku (P. Uličný). Do tyrolské krajiny bylo zasazeno úsilí arciknížete o spoluutváření podoby menších sídel loveckého typu, nevymáje přitom ani zaniklý dřevěný zámek Ruhelust v Innsbrucku (I. P. Muchka). Aby nezůstaly upozaděny životy, pracovní povinnosti, zájmy a sociální vazby stavitelů z arciknížecího okolí, soustředil se výzkum rovněž na osudy Bonifáce Wolmuta (S. W. Lynch) a Hanse Tyrolského (E. Fučíková).

Třetí oddíl knihy vstoupil na pole výtvarného umění a všímal si nejen jeho důležitosti z hlediska sebe prezentace druhorozeného syna Ferdinanda I. Hned úvodní příspěvek přesvědčivě prokázal, že se malířství ze strany prvních Habsburků netěšilo natolik vysokému stupni podpory a v oblíbenosti zaostávalo například za architektonickou sozpturou nebo za objekty z bronzu, konkrétně pak fontánami (S. Dobalová). Poněkud jinak tomu bylo v případě portrétů zadávaných k vyhotovení arciknížetem Ferdinandem u dvorů v Praze i Innsbrucku. Vedle něj samotného se pravidelně stávali předmětem vyobrazení jeho žijící příbuzní, zesnulí předci či význačné historické postavy (B. Kubíková). Další ze studií podala odpověď na otázky, podle jakého klíče docházelo k rozšiřování skupiny umělců a řemeslníků spadajících do okruhu arciknížecích dvorských služebníků, co obnášely jim svěřované úkoly a čím se vyznačovaly jejich vzájemné vztahy (E. Reitter).

Od architektury a výtvarného umění se ve čtvrté kapitole přenesla pozornost k neméně důležité problematice rozvíjení humanismu, vědy a knižní kultury u dvora arciknížete Ferdinanda. Zvláště s ohledem na rozsáhlou a vytrvale doplňovanou knihovnu tohoto Habsburka vystala potřeba zachytit, jaké obory upřednostňoval v roli mecenáše a zda se intelektuální potřeby arciknížete slučovaly se zaměřením literární činnosti učenců setrvávajících v jeho službách (I. Purš). Jeden z příspěvků potvrdil, že se znalost botaniky a zájem o cizokrajné rostliny a plody vydatně promítaly do podoby kunstkomory, zahrad i kuchyně tyrolského vladaře (K. Seidl). Rovnou dva lékaři, kterým již náleželo nebo do budoucna alespoň mohlo patřit pevné postavení uvnitř dvorského společenství, se zařadili mezi autory příležitostných básnických děl. Co Georg Handsch (L. Storchová) a Laurentius Span (M. Vaculínová) svou tvorbou sledovali a nakolik zrcadlila jejich uvažování, připomnělo zkoumání jejich osudů.

Do pátého oddílu se soustředilo poslední zbývajcí téma spojené s arciknížetem Ferdinandem, a tím bylo sběratelství umění a kuriozit i jeho kulturní přesahy. Začátek kapitoly obstaralo přehledné představení podrobností o proslulé Kunst- a Wunderkammer na zámku Ambras (V. Sandbichler). Poté následovaly výzkumy prohlubující dílčí měrou poznání arciknížecích sbírek. V postupném sledu se týkaly vypovídací hodnoty badatelsky doposud nepříliš známé druhé verze pozůstalostního inventáře majetku zesnulého vládce Tyrol (T. Kuster), okolností

získávání exotických předmětů a zvířat ze zámořských oblastí (A. J. Gschwend), seznamování s novými postupy při výrobě a zpracování skla (E. Lenhart), ale také doložených přesunů, k nimž docházelo mezi sbírkami arciknížete Ferdinanda a císaře Rudolfa II. (B. Bukovinská).

Nedílnou součástí knihy a vítanou pomůckou představuje obsáhlý barevný obrazový materiál, který se průběžně prolíná jednotlivými články a dovoluje čtenáři, aby se co nejlépe seznámil například s podobou v textu šířeji interpretovaných staveb, výtvarných děl, sbírkových předmětů či vybraných písemností. Orientaci v nemalém množství výkladem připomínaných postav výrazně usnadňuje pečlivě zpracovaný rejstřík osobních jmen. Samozřejmou výbavou publikace se staly rovněž seznamy autorů, zkratk, fotografických příloh a použité literatury.

Dílo vzniklé pod editorským vedením Sylvy Dobalové a Jaroslavy Hausenblasové je bezpochyby vyplněno řadou tematicky vyvážených a badatelsky podnětných příspěvků, které se opírají o pestrost metodologických přístupů i o schopnost účinně využívat kombinace rozličných pramenů svědectví písemné a hmotné povahy. Mezioborovou spoluprací a zapojením zahraničních, zvláště pak rakouských badatelů se podařilo nahlédnout život, zájmy i atmosféru dvora arciknížete Ferdinanda hned z několika úhlů pohledu a vytvořit tak pojednání, které svým celistvým vyzněním prohloubilo vědomosti o středoevropské renesanční kultuře.

František Koreš

Zdeňka MÍCHALOVÁ (ed.), Epitaf rodiny Jana Hodějovského z Hodějova v Českém Rudolci, Pardubice, Univerzita Pardubice 2021, 127 s., ISBN 978-80-7560-409-9 (tisk); 978-80-7560-402-6 (PDF).

Reprezentativně připravená publikace obsahující množství obrazového materiálu je věnovaná epitafu, který se dochoval v kostele Narození svatého Jana Křtitele v Českém Rudolci při jižní česko-moravské zemské hranici, kde byl znovuobjeven roku 2018. Následoval jeho výzkum i restaurátorský zásah, jejichž výsledky shrnuje recenzovaná monografie. Památník dal roku 1582 zbudovat rytíř Jan Hodějovský z Hodějova († asi 1608) na památku svého otce Arkleba Hodějovského z Hodějova († asi 1566), matky Johany Hodějovské z Osečan a své první manželky Eufroziny (či Roziny) Hodějovské z Vartmberka († 1582). Zatímco zmíněné osoby připomínala nápisová deska umístěná ve spodní části epitafu, jeho portrétní část zpodobňovala spolu s objednavatelem a jeho ženou ještě jejich čtyři potomky.

Editora v úvodu vyjmenovala několik důvodů, proč byla jedinému epitafu věnována monografická pozornost. Jde zejména o jeho monumentalitu, která se vymyká obdobné produkci sepulkrálních památek nižší šlechty ve venkovských kostelích, dále jeho výtvarnou kvalitu, které neuškodilo ani množství druhotných nátěrů, a také ojedinělou materiálovou kombinaci žuly a štuky, jehož polychromie imitovala nákladnější materiály. Publikace završuje mezioborový výzkum památníku,

kteřý náleží k nejvýznamnějším figurálním štukovým dílům renesančního sochařství v českých zemích, a snaží se uceleně prezentovat všechny důležité poznatky získané o kulturně a uměleckohistorických souvislostech jeho vzniku, použité restaurátorské přístupy a zásahy, technologické přístupy, jež se uplatnily při vytváření díla, a také návrhy na opatření, jejichž cílem má být ochrana zrestaurovaného artefaktu.

Pro historika jsou zajímavé zejména dvě úvodní kapitoly. V první z nich se Roman Lavička věnoval dějinám kostela patřícího do skupiny pozdně gotických dvoulodních kostelů, jež na jihozápadní Moravě navazovaly na obdobné české stavby i na přestavbu kostela svatého Jakuba v Telči. V návaznosti na detailní analýzu jednotlivých stavebních etap českorudolecké svatyně datoval autor její přestavbu do období mezi polovinou osmdesátých a devadesátých let 15. století, kdy obec spolu s panstvím patřila do majetku bývalého dlouholetého telčského purkrabího Václava z Maříže († 1494–1499). Dochované a ve studii analyzované náhrobní kameny patřící Václavovi, jeho manželce Kateřině ze Sedlce († 1470) a jejich jedinému synu Oldřichovi († 1482), sekundárně umístěné pod kostelní kruchtou, společlivě dokládají, že jeho rodina využívala svatyni jako svou nekropoli. Závěr studie proto autor věnoval informacím o osobě urozeného stavitele, jeho vazbám na rod pánů z Hradce, v jejichž službách se pohyboval, majetkovým poměrům i oltářním nadacím, které na sklonku života směřoval ke svatyním v Telči stejně jako kostelu Narození svatého Jana Křtitele.

Prostřednictvím Barbory, dcery Václava z Maříže, provdané za Jana z Osečan, rovněž nějaký čas telčského purkrabího, se Český Rudolec dostal do majetku jejich dcery Johany, která se vdala za Arkleba Hodějovského z Hodějova. V jejich manželství se narodil Jan Hodějovský, jenž tak ve snaze učinit z farního kostela v centru pozemkové domény místo paměti na své předky i svůj rod navázal na svého praděda. Zdeňka Michalová spolu s Vladislavou Říhovou nejprve věnovaly pozornost osobě Jana (VII.) Hodějovského. Stručně si všimly jeho vojenské kariéry i držby úřadu hofrychtěře dvorského soudu, jímž se stal na sklonku života, i vazeb k telčskému dvoru Zachariáše z Hradce; této problematice však mohly věnovat více pozornosti a za pomoci archivního výzkumu zasadit osobu objednavatele do kontextu služebnictva a klientely posledních pánů z Hradce. Následně sledovaly osudy Janových potomků, zachycených na epitafu v dětském věku, jež se ale vzhledem k evangelické konfessionalitě ztrácí v pobělohorské době. V další části autorky popsaly podobu a ikonografii epitafu. V případě jeho specifického materiálového složení a neobvyklé polychromie hledaly paralely zejména v telčské zámecké kapli Všech svatých, ale i u dalších památek zejména z jižních Čech a jižní Moravy.

Následující tři kapitoly se věnují restaurování epitafu, které probíhalo v několika etapách mezi roky 2018–2021, představují výsledky mezioborového výzkumu zaměřeného na jeho technologický a materiálový rozbor a na základě klimatických měření se soustředí na možná opatření k ochraně obnovené památky.

Publikace je především velmi důkladnou analýzou monumentálního renesančního epitafu, který dal ve svém patronátním kostele po smrti své první manželky zbudovat rytíř Jan Hodějovský z Hodějova. Ve snaze o vytvoření rodové nekropole navazoval na svého praděda Václava z Maříže, který se stejně jako Jan pohyboval v sociálním i teritoriálním okolí telčského dvora pánů z Hradce. Spolu s osobou objednavatele památník vybízí také k hledání odpovědi na otázku jeho autorství, inspirací a paralel, jejíž zodpovězení je limitováno dochováním archivních pramenů i památkového fondu, který však může být překvapivě bohatý, jak ukázalo právě znovuobjevení českorudoleckého epitafu. Monografie dokládá rovněž přednosti mezioborového přístupu k výzkumu i restaurování obdobných mimořádně cenných objektů.

Josef Hrdlička

Radmila PRCHAL PAVLÍČKOVÁ – Iveta COUFALOVÁ – Hana FERENCOVÁ a kolektiv,
Vytváření konvertity. Jazyková a vizuální reprezentace konverze v raném novověku,
 Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2021,
 482 s., ISBN 978-80-7422-805-6.

Výzkum náboženských konverzí představuje v posledních letech nedílnou a velmi zajímavou součást bádání o konfesní konkurenci v období, kdy působení jediné západní latinské církve pod vedením římského papežství bylo vystřídáno soupeřením jednotlivých křesťanských věrouk, stejně jako o intenzivním střetávání

západokřesťanských vyznání s judaismem či islámem. Právě s ohledem na změnu, kterou pro pluralitu jednotlivých křesťanských denominací znamenala reformace, bývá raný novověk někdy označován jako věk konverzí. Atraktivitu výzkumů konverzí, jež probíhají zejména v německém a anglosaském prostředí, zvyšuje možnost bádání zmiňovaného fenoménu v různých konfesích, v odlišných sociálních prostředích, za využití rozmanitých písemných, literárních či obrazových pramenů, při uplatnění širokého spektra metodických přístupů nebo v různé optice od osobního prožitku konvertity až po cílený a adresný tlak vyvíjený různými světskými či duchovními autoritami na změnu víry vůči osobám, které jim podléhaly.

Recenzovaná kolektivní monografie rozhodně neměla za cíl komplexní zhodnocení raně novověkých konverzí, a to ani v českém a moravském prostředí, na který se přednostně soustředí. Z nabízeného spektra badatelských perspektiv se autorky a autoři jednotlivých studií chtěli soustředit zejména na otázku, jakým způsobem byla změna vyznání přítomna v různých textových a vizuálních pramenech nábožensky rozdělené raně novověké společnosti (s. 282). Hlavním pramenem takto orientovaných výzkumů jsou tzv. zprávy o konverzích, jak je označována široká skupina pramenů, v nichž konvertité popisovali změnu svého vyznání, případně tak činili vnější komentátoři. Důležité je přitom vědomí, že uvedené zprávy nezachycují objektivní individuální prožitek, ale jsou dobově společensky, nábožensky, politicky, žánrově či jazykově podmíněnou

výpovědí. Šlo tedy o specifická média, která při reprezentaci konverze podléhala dobovým normám. Primárním cílem autorek a autorů uveřejněných studií tak nebylo sledovat jednotlivé konverze, přesto bez nich se jejich texty nemohly obejít. Jejich prostřednictvím se spíše snažili pokusit ukázat, jak o nich dobová společnost smýšlela v různých textech, jaké významy jim přisuzovala či jaké hodnoty s nimi spojovala.

Úvodní kapitola z pera Radmily Prchal Pavlíčkové nabídla metodologický a historiografický exkurz po soudobém bádání. Z jen obtížně přehlednatelného množství prací si autorka vybrala zejména ty, které považovala za nejvíce přínosné vzhledem k zaměření kolektivní monografie. Spolu s konverzemi Židů a přestupy mezi islámem a křesťanstvím si všimla zejména klíčových přístupů, jež se uplatnily při výzkumech změn vyznání mezi jednotlivými západokřesťanskými věroukami, ať již šlo o přestupy elitních osob, antropologicky a mikrohistoricky zaměřené výzkumy orientované na jednání konkrétních aktérů nebo reflexi hromadných konverzí jako důsledek opatření prosazovaných shora. Stranou pozornosti nezůstalo ani bádání soustředěné na dobové lingvistické prostředky využívané pro zachycení změn vyznání ve zmíněných zprávách o konverzích nebo jejich projevy v materiální a vizuální kultuře. Na závěr se pak stručně pozornosti dostalo zatím jen nemnohým výzkumům konverzí v české historiografii, která tomuto fenoménu, jež v 17. století postihl značnou část obyvatelstva, zatím věnovala jen malou pozornost.

V následující obsáhlé kapitole se autorka nejprve zabývala dobovým slovníkem využívaným pro označení konverze a konvertitů v náboženské literatuře vydávané v raném pobělohorském období, a to jak v evangelickém, tak i katolickém táboře, a následně také v různých typech pamětních zápisů. Větší pozornost věnovala dílům nekatolických duchovních, kteří ve dvacátých letech 17. století museli opustit království a ve svých pracích za použití podrobně analyzovaných jazykových prostředků a obrazů chtěli odradit své souvěrce od konverze, tematizované jako pád, zrada a odstoupení od Krista s katastrofálními důsledky pro spásu duše, a poskytnout doporučení, jak se jí bránit. Obdobnou optikou následně analyzovala pobělohorské pamětní spisy, zejména různé kronikářské záznamy z pera pobělohorských exulantů nebo městských kronikářů. Poněkud menší pozornosti se dostalo katolickým tiskům, jichž bylo méně a pracovaly zejména s motivem svatého Pavla a svatého Augustina.

V následující kapitole Ondřej Jakubec upřel pozornost na kostely jako objekty mezikonfesního soupeření, tedy na způsoby přivlastňování, adaptování a transformování sakrálních objektů zprvu nekatolickými konfesemi a zejména po Bílé hoře znovu katolíky. Po výkladu o podobě svatyní v jednotlivých konfesích, které sice byly formálně i stylově obdobné, ale jejich materiální vybavení bývalo předmětem polemiky a sporů, se věnoval obsahu konfesní identity sakrálního prostoru, který formovala liturgie a náboženské rituály. Následně se autor věnoval konverzím kostelům

k některé z reformačních věrouk a poté podrobněji pojednal o katolické obnově kostelů před rokem 1620 i po něm.

Na druhou ze studií Radmily Prchal Pavlíčkové navázal v další kapitole Miloš Sládek, který se zaměřil na obraz jinověrců a konverzí na stránkách 16 českých katolických postil vydaných mezi léty 1691 a 1763. Konstatování, že konverze a jinověrci v nich v době, kdy veškeré obyvatelstvo bylo již alespoň formálně katolické, nepatřili k často frekventovaným tématům, mu nebránilo zabývat se obrazem luteránů a Lutherova učení. Další frekventované téma protikacířských kázání představovala srozumitelnost a výklad biblického textu. Z dalších kontroverzních témat autor upozornil na křest a očistec, půst, úctu k ostatkům svatých či na problematiku zpovědi.

Hana Ferencová se následně zabývala obrazem konverzí, respektive náboženských změn v Království českém na počátku novověku, v písemnostech cestovní povahy psaných ve druhé polovině 17. a v 18. století anglickými cestovateli. V jejich vesměs vydaných pramenech autorka hledala stopy toho, jakým způsobem jejich autoři, původem z odlišného kulturního i náboženského prostředí, reflektovali a popisovali proměny náboženských dějin Čech v pobělohorské době. Iveta Coufalová se v jediném příspěvku, který překročil hranice českých zemí, zaměřila na konverzi saského kurfiřta Fridricha Augusta I. (či Augusta Silného, 1670–1733) od luterství ke katolické víře, k níž došlo v červnu 1697. Změnu vyznání zeměpána zasadila do kontextu bádání o panovnických

konverzí, aby se následně zabývala jejím obrazem v tzv. seznamech konvertitů, jež vznikaly mezi polovinou 17. a koncem 19. věku jako jeden z nástrojů katolického triumfálního dějepiscectví. Autorka se z nich zaměřila zejména na dílo jezuity Johanna Krause vydané roku 1709.

Závěrečné dvě kapitoly sledovaly téma židovských konverzí. Markéta Pnina Younger se nejprve zaměřila na právní prameny židovské proveniencie v raně novověké habsburské monarchii. Na základě právních kodexů, zvykového práva i zemských ustanovení se snažila přiblížit způsoby, jakými židovská společnost vnímala konverze Židů ke křesťanství a křesťanů k judaismu. Jelikož tyto kroky vyvolávaly množství právních otázek ohledně postavení samotného konvertity, jeho vztahu k vlastní rodině i celé židovské komunitě, autorka věnovala pozornost terminologii konverze a právnímu statusu konvertity stejně jako vnímání této změny židovskou společností. Daniel Soukup následně zaměřil pozornost na osobu olomouckého a posléze pražského jezuity, profesora hebrejštiny a cenzora hebrejských knih Francisa Haselbauera (1677–1756), který byl kromě jiného autorem katechetických příruček a agendy, která popisovala různé stránky působení kněze vůči židovskému konvertitovi. Autor sledoval proces takové změny vyznání i další péči, kterou katolická církev věnovala neofytům. K tomu kromě studovaných tisků využil ještě další prameny úředního i normativního charakteru, na jejichž základě mohl ideální (či exemplární) typ židovské konverze porovnat s dobovou praxí. Svá zjištění přitom

autor zasadil do kontextu státní redukční politiky z doby po roce 1650.

Autorky a autoři jednotlivých textů se více než na pohnutky vedoucí ke změně vyznání konvertitů, tedy na poznání vnitřního světa, soustředili na veřejný obraz konverzí, zejména těch ke katolické víře či v závěrečných kapitolách k judaismu. Spolu s rolí jazyka při zobrazování konvertitů a procesu jejich přestupu se rovněž snažili prověřit výpovědní hodnotu jednotlivých typů písemných pramenů, náboženské a právní literatury, cestopisů, seznamů konvertitů a mnohých dalších. Spíše než shrnutí tématu, v českém dějepiscectví zatím probádaného spíše okrajově, tak kniha nabízí množství inspirací domácímu výzkumu.

Josef Hrdlička

Kateřina ŠOLCOVÁ – Stanislav SOUSEDÍK,
Kapitoly z dějin politické filosofie
v českých zemích 17. století, Červený
Kostelec, Pavel Mervart 2020, 253 s.
ISBN 978-80-7465-444-2.

Zatímco dříve se pobělohorská doba považovala za periodu temna a hlubokého úpadku vědění, v listopadovém českém dějepiscectví již byla zalidněna mnoha dříve neznámými učenci. Do značné míry je to zásluha filozofa Stanislava Sousedíka, jenž v tomto poli bádá takřka osamoceně již v době komunistické vlády. Jeho studie z filozofie a etiky byly vydány v souhrnné knize *Filozofie v českých zemích mezi středověkem a osvícenstvím* z roku 1997. Každý, kdo zná tuto útlou knihu, ocení i nový

svazek, v němž Stanislav Sousedík spojil síly s Kateřinou Šolcovou, aby zmapovali oblast politické filozofie. Dílo si neklade za cíl poskytnout syntézu, proto má v názvu výraz „kapitoly“, přesto však oba autoři předložili určitou vizi souvislého vývoje. Zatímco předbělohorská filozofie se podle nich věnovala více aktuálním tématům s cílem zasáhnout do praxe, v pobělohorské filozofii tomu tak již nebylo. V první části knihy tak převažuje téma práva na odpor a společenské smlouvy, ve druhé pak zkoumání tzv. filozofického hříchu. Jde o přínosné objasnění důležitého „meziclánku“ v katolické cestě k sekulárnímu přirozenému právu.

V souvislém nástinu v Úvodu (s. 13–42) autoři zdůrazňují význam Althusiovy *Politiky*. Cenný je i postřeh, že katoličtí autoři vyjadřovali své komentáře ustálených „žánrech“ *De legibus* a *De iure et justitia* (s. 16). První část přináší řadu nových objevů. Kateřina Šolcová se nejprve věnuje dílu hornorakouského stavovského předáka Georga Erasma Tschernembla. Zde autorka obohacuje historiografii o rozbor rukopisu *De resistentia subditorum*, jenž Tschernembl sepsal roku 1600 (s. 60–67). Na základě rozboru Tschernemblovy knihovny se autorka domnívá, že východiskem jeho tvorby byly Bodinovy *Six livres de la republique*. Ve svém rukopise pak Tschernembl připouštěl existenci absolutního panovníka, jemuž nelze klást odpor. Více jej však zajímal vladař legitimní (toto rozdělení je podobné Bodinovu rozlišení panovníka a tyрана), jenž je limitován zákony. Proti němu odpor možný je a Tschernembl proto specifikoval

nepovolené změny, které poddané opravňují k povstání. Jde zejména o změny v oblasti náboženství.

Následně se autorka věnuje českému stavovskému povstání a argumentaci k jeho obhajobě. I zde obohacuje dosavadní stav bádání, protože se soustředí na dosud ne příliš známý apologetický spis *Deductio*, jehož autorem měl být Johann Baptista Eisen (s. 75–84). Jde o objednanou apologii, jež se však odlišuje od dosud známých tím, že je založena na myšlenkách protestantských monarchomachů, zejména na Althusiovi. Eisen v *Deductio* vychází z myšlenky vrozené rovnosti všech lidí (jež však pocházela z římského práva) a dokládá, že České království bylo volitelné. Mezi poddanými v českých zemích pak rozlišuje „pouhé poddané“ (*mere et absolute subditi*) a stavy, kteří se podílejí na péči o zemi. Zatímco král je *tutor*, stavové jsou *contutores*. Naskytá se otázka, zda tu autor nemínil úřad defensorů konzistoře. Král pak podle něj vládne na základě společenské smlouvy. Zatímco král slibuje absolutně, stavy slibují podmíněčně. Z toho důvodu stojí král pod zákony a stavové smejí klást ozbrojený odpor. K tomu autorka doplňuje rozbor Partliciova *Flagellum Dei*, u něhož konstatuje, že ze společenské smlouvy nevycházel. Na konec přichází Jesseniův *Pro vindiciis contra tyrannos*, který již autorka rozebrala samostatně v edici recenzované v tomto časopise v roce 2019.

První část díla uzavírá rozbor názorů Jana Amose Komenského na světskou vrchnost (s. 111–138). Autorka klade důraz na fakt, že Komenský studoval v Herbornu a jeho učitelem byl Johann Heinrich

Alsted, jenž v roce 1612 vydal učebnici *Politiky*. V 8. kapitole o administraci se Alsted zabýval vlastnostmi dobrého panovníka. Stejně jako Althusius zastával názor, že k náboženství nelze poddané nutit zbraněmi, ale jen přesvědčováním. Přesto věřil, že panovník by heretiky neměl trpět (s. 114). Šolcová ukazuje, že Komenský zastával v podstatě stejný postoj ve spise *Retuňk proti Antikristu* z roku 1617. Domníval se, že zásada o nenucení k víře omezuje pouze světskou vrchnost, zatímco církev nutit může, ale pouze přesvědčováním (s. 118). Ve spisu *Haggeus redivoivus* z roku 1632, jenž Komenský napsal ve vítězném opojení po saském vpádu do Čech, pobízel domněle vítězné evangelické spoluvěřící k toleranci ve správě země (s. 121). Nakonec autorka interpretuje kontroverzní *Panegyrik* věnovaný Karlu Gustavovi z roku 1655. Na rozdíl od starších interpretací, jež Komenského obviňovaly z kolaborace, ukazuje, že ve spisu Komenský vybízel švédského krále, aby respektoval polské svobody a ctěl zásadu, že náboženské vědomí je doménou Boha, nikoli vladaře. Poté se věnuje Komenského diskuzi se spisem Valeriána Magniho *De acatholicorum credendi regula iudicium* z roku 1628. Diskuze souvisela s pokusem o obnovu jednoty církví na konferenci v Toruni roku 1645 a Šolcová ji neinterpretuje jako polemiku, ale jako vzájemné doplňování dvou učenců, kteří usilovali o obnovu jednoty. Přesto Komenský dokazoval, že Magniho vyvrácení absurdit, které vznikají z protestantského spoléhání na Písmo, by vedlo k ještě větším absurditám. V závěru se Šolcová zabývá politickou filozofií v Komenského

Consulatio catholica, v níž se zabýval zlepšením (*emendatio*) věcí lidských. Zde Komenský doporučuje podle Alstedova vzoru všeobecné uplatňování opatrnosti (*prudencia*); autorka nepoužívá dobový překlad této ctnosti. Ve stupňovitě uspořádaní stavů však nebyla základem společenská smlouva, nýbrž „zákony“ vycházející ze slova Božího, jež vertikálně propojovaly všechny stavy (s. 132). V náboženské oblasti zastával Komenský, dalo by se říci, zvláštní druh dočasné tolerance, založené na víře, že všechna náboženství se jednou spojí do jednoho obecného, k němuž se přidají i „Turci“ a Židé. Stejně důležitou úlohu měl v Komenského politice pokrok. V šesté části *Panorthosii* vycházel z toho, že nadešel sedmý věk, v němž má lidstvo už poslední možnost provést velkou nápravu. Na základě analogie mezi vývojem jedince a lidstva věřil, že ve světě probíhal posun od méně dokonalého k dokonalejšímu. (s. 135)

V částech VI až VIII se Stanislav Sousedík zabývá diskuzí o „filozofickém hříchu“. Šlo o postup, který umožňoval považovat jisté skutky za hříšné, „i kdyby Boha nebylo“ (citát ze s. 191). Jak Sousedík vysvětluje, v základu tohoto přístupu stáli Tomáš Akvinský, jenž jako intelektualista tvrdil, že v případě věčného zákona stačí, aby si Bůh o jistém jednání něco špatného myslel, a vedle něj Jan Duns Scotus, jenž se klonil k názoru, že je třeba také, aby Bůh vydal tento zákaz pozitivním zákonem, jenž by tím vyjadřoval jeho vůli. Rozdíl mezi nimi byl v nuancích, neboť Akvinský věřil, že aktem stvoření se dosud latentní znění věčného zákona projeví ve stvořených jsoucnech jako přirozený

zákon (podrobně s. 143–156, 164–165). Scotus podobně rozlišoval zákony nutné a nahodilé (s. 172–176). V katolické nauce raného novověku, kde se přirozeným právem mínilo právo objevené racionální lidskou přirozeností, pak tato středověká nauka posloužila k zdůvodnění přístupu, který kritérium zlého a dobrého považoval za shodu či neshodu s racionální lidskou přirozeností. Vyjádřením věčného zákona měl být sám člověk, stvořený s rozumem. Tento postoj vyjádřil v extrémní podobě Gabriel Vázquez (s. 166). Takové jednání, které mohlo být považováno za špatné i bez Božího zákona, pak bylo označováno za filozofický hřích. Skutek, pro nějž existovalo pozitivní pravidlo, pak byl teologický hřích. Nauka o filozofickém hříchu byla v roce 1690 označena papežem Alexandrem VIII. za bludnou (s. 143).

Zmíněnou nauku doplnil v 17. století jezuita Suárez a zabýval se jí také jezuita Rodrigo Arriaga během svého působení v Praze. Juan Caramuel z Lobkovic pak v druhém vydání díla *Theologia moralis* zachoval zprávu o tom, že při jisté disputaci na uherském zemském sněmu v Bratislavě roku 1652 projeví františkáni extrémní podobu Scotova voluntarismu, při níž tvrdili, že Bůh by mohl svým zákonem klidně zakázat, aby ho člověk miloval (s. 178–179). Arriaga rozvinul tezi, že existují skutky špatné jen proto, že je Bůh zakázal, a pak skutky špatné pro to, že se vztahují na špatný předmět. Takové jsou pak špatné „nutné“, bez zákona (s. 185–189). Rovněž Caramuel z Lobkovic rozvinul ve své *Theologia moralis* z roku 1652 tezi, že některé činy mohou být „filozoficky zlé“ (*malitia*

philosophica) i bez pozitivního Božího zákona, a to tehdy, když jsou v rozporu s naší racionální povahou (s. 196–197). V takovém případě hovořil Caramuel o „*decentii* či *indecentií*“, tedy slušnosti a neslušnosti (s. 203–204, 213–214). Tato dvojice pojmů odpovídá německému „*billig/unbillig*“, jež se užívala často třeba v robotních paten-tech. Člověk, který jedná v neshodě se svou racionální přirozeností, se tak přece jen dopouští hříchu, protože uráží Boha, avšak nikoli jako zákonodárce, ale jako svého stvořitele (s. 205). Sousedík se v případě Arriagy i Caramuela domnívá, že se dopustili omylu. Arriaga odvozoval fakta z norem (s. 192), Caramuel si neuvědomil, že Stvoření bylo také způsobem vyjádření Boží vůle (s. 204–206). Ostatně i Vázquez se měl dopustit odvozování norem z faktů, ve smyslu, který kritizoval Hume (s. 168–169). V poslední pasáži se Sousedík věnuje učebnici františkána Bernarda Sanniga (s. 226–228). Zajímavější je však biografická poznámka, v níž Sousedík uvádí česko-německé národnostní třenice uvnitř františkánské provincie (s. 217–218).

Celý vývoj začleňuje Sousedík do kontextu sekularizace norem a vzniku Kantovy etiky autonomní vůle. Nauku o filozofickém hříchu pak považuje za zhoršení, tedy za odstrižení od Božích zákonů. Domnívám se ale, že tato nauka nakonec posloužila spíše k obraně proti mravnímu relativismu. V pojetí Samuela Pufendorfa, jak jej vyjádřil v *Jus naturae* roku 1672, byl totiž formulován názor, že rozdíl dobra a zla vzniká až stanovením (lidského) zákona. Tento postoj vyvolal nesouhlas nejen Leibnize, ale i našeho Nicolause Ignaze

Königsmanna. Katolická tradice, která se vyvíjela na základě španělských tradic, zastávala názor, že rozdíl dobra a zla je věčný, existuje i před stanovením lidského zákona. K tomuto cíli se nauka o filozofickém hříchu hodila. Kromě toho ve vyzrálé katolické koncepci, jak ji formulovali Paul Josef Riegger a Karl Anton Martini, byly pro posouzení mravnosti důležité cíle. Riegger stanovil na základě španělské tradice tři správné cíle. V Sousedíkových úvahách však zůstávají cíle stranou, zmiňuje je až v souvislosti s B. Sannigem (s. 228).

Kniha představuje zásadní příspěvek k politickému myšlení v českých zemích v 17. století, na níž je třeba ocenit, že autoři staví své teze na znalosti dobových textů. Propojují tak intelektuální dění u nás s děním ve světě. Sousedíkova rekonstrukce nauky o filozofickém hříchu rekonstruovala důležitý mezičlánek tvorby katolické verze přirozeného práva.

Ivo Cerman

Jiří HRBEK a kolektiv, Panovnícký majestát. Habsburkové jako čeští králové v 17. a 18. století, Praha, Nakladatelství Lidové noviny ve spolupráci s Historickým ústavem Akademie věd České republiky, v.v.i. 2021, 625 s., ISBN 978-80-7286-378-5 (Historický ústav Akademie věd České republiky), ISBN 978-80-7422-804-9 (Nakladatelství Lidové noviny).

Interdisciplinárně zaměřené přístupy ke konkrétním tématům tvoří především v posledním desetiletí nedílnou součást

moderně pojímaných výzkumů napříč jednotlivými vědními obory, včetně historie. Využití různých metodologických konceptů a s tím spojené přesahy do dalších oblastí totiž často poskytují nové pohledy na studovanou problematiku. K tématům, která přímo vybízejí k mezioborové analýze, patří také utváření obrazu habsburských panovníků předmoderní doby na půdorysu nejrůznějších performancí. Prozatím nejnovější příspěvek k uvedené problematice nabízí publikace kolektivu autorů pod vedením Jiřího Hrbka. Ta v určitém slova smyslu představuje syntetizující završení badatelské a publikační činnosti vedoucího autorského kolektivu, jenž se dlouhodobě zabývá výzkumem korunovačních slavností českých králů v raném novověku a pobyty Habsburků v 17. a 18. století v Království českém. Nadto jako jeden z mála českých historiků a historiček svými erudovanými publikačními výstupy přispěl do rozsáhlé evropské diskuze o povaze absolutismu. Uvedený publikační počín je o to závažnější, neboť problematika dějin moci a konstrukce obrazu vládců patří přinejmenším v posledním desetiletí ke klíčovým tématům evropského dějepisectví.

Za hlavní cíl práce si autoři nevytkli, na rozdíl od mnoha jiných pojednání, podat širší odborné veřejnosti zevrubné životopisy habsburských vládců sledovaného období, případně se pokusit o jejich kolektivní biografii nebo o nástin ve skrze odosobněného politického obrazu Habsburků jako panovníků Království českého. Naopak jim šlo o jakousi antropologizaci habsburských císařů předmoderní doby. Hlavním cílem zmiňovaného

přístupu se tak stal výzkum konkrétního historického jevu pohledem soudobých aktérů napříč jednotlivými společenskými strukturami, a to zejména v komunikačním prostoru nejrůznějších veřejných performancí a rituálů spojených s výkonem úřadu českých králů. Dotčení Habsburkové zde proto nevystupují pouze jako pomyslné ztělesnění státu, ale také jako svébytní jedinci pohybující se v určitém životním prostoru. Přirozeně se vyznačovali mnoha lidskými vlastnostmi včetně rozličných tužeb, zálib, mnohočetných zájmů a (ne) oblíbených činností. Do centra badatelské pozornosti autorského kolektivu se díky tomu dostává konkrétní člověk – příslušník habsburského rodu, poznání jeho myšlenkového světa, hodnotového žebříčku i nekaždodenního života.

V první kapitole autoři nejprve objasňují fungování českého státu v rámci mnohonárodnostní podunajské monarchie a zabývají se právním rámcem monarchického principu v kontextu legitimizace Habsburků jako českých panovníků. Ti, ačkoli dlouhodobě sídlili ve Vídni, mimo hranice Království českého, aktivně zasahovali do vnitřního dění v zemi a často odkazovali na tradice spojené s vlastnictvím výše uvedeného titulu. Další část práce se zabývá reprezentačními strategiemi Habsburků jako českých králů v rámci přechodových rituálů mezi životem a smrtí, zejména však performancemi spojenými s úmrtími ve vládnoucí rodině. Stranou pozornosti nezůstává ani divadlo, hudba, vizuální kultura a obecně umělecký mecenát jako prostředek vyjádření určitého symbolického poselství ve vztahu

ke Království českému a současně jako způsob sebe prezentace Habsburků.

Poslední část pojednání se věnuje dílčímu aspektům návštěv příslušníků vládnoucího rodu v Čechách. Proto zde nechybí zevrubný výklad týkající se organizace a technického zajištění putování císařského dvora z metropole habsburského soustátí do Prahy, analýza slavnostních vjezdů Habsburků do jednotlivých měst, holdování českých stavů panovníkům a s tím spojené korunovace českých králů. Autoři ve svém výkladu rovněž neopomíjejí rozbor každodenního života příslušníků vládnoucího rodu během jejich pobytu v Království českém. Jeho nedílnou součástí tvořily především lovecké zábavy, náboženské poutě a pobyty ve zdejších lázeňských střediscích. Díky tomu mohli někteří obyvatelé země na vlastní oči zahlédnout panovníka, jenž tímto krokem nabral v jejich představách konkrétní podobu a jakoby se na okamžik zhmotnil. Již to nebyla pouhá fiktivní postava, kterou znali pouze z doslechu, případně měli možnost se s jeho podobou setkat na mincích nebo na jiných předmětech.

Rovněž je třeba poukázat na vhodně zvolený chronologický záběr publikace, ohraničený třicetiletou válkou na straně jedné a obdobím osvětských reforem Josefa II. a Leopolda II. na straně druhé. Takto vymezený časový úsek v sobě ukrývá určitou vnitřní dynamiku a přechod vycházející z vývojových procesů uvnitř středoevropské monarchie pod vládou Habsburků. Ne náhodou uvedené období představuje v dějinách střední Evropy klíčovou epochu, v níž byly položeny základy

budoucího moderního státu. Rovněž došlo k postupnému oddělení soukromé sféry od veřejné. Panovník původně ztotožňovaný se státem začal pod vlivem osvícenské nauky sám sebe vnímat jako (prvního) služebníka státu, k jehož hlavním úkolům patřila péče o blaho obyvatel ovládaných území. I proto se autoři na stránkách publikace snaží objasnit otázku kontinuity a diskontinuity mezi barokem a osvícenstvím, historickými epochami, které volily leckdy odlišné způsoby komunikace, jak oslovit jednotlivé společenské vrstvy, srozumitelně jim vyložit soudobé filozofické a politické názory ohledně ukotvení panovnické moci a prezentovat panovníka nejen prostřednictvím veřejných performancí. Díky tomu autoři mohli sledovat určitý rozpor mezi obecně tradovanými představami o (vzdáleném) ideálním panovníkovi a vladaři, kterého mohli příležitostně na vlastní oči spatřit při některé z jeho návštěv Čech. Časově je sice dílo zasazeno především do 17. a 18. století, ovšem charakteristickým znakem publikace jsou značné přesahy na obě strany, zejména však do 16. věku a dále do středověku.

Recenzovaná monografie představuje jeden z prvních komplexně zpracovaných příspěvků českých historiček a historiků k probíhajícímu evropskému výzkumu obrazu habsburských panovníků nejen na prahu novověku. V mnoha ohledech poopravuje některé poznatky a tvrzení starších prací. Jednotlivé kapitoly navíc nabízejí zajímavý a v mnoha ohledech inovativní vhled na konkrétní způsoby sebe prezentace českých králů v 17. a 18. století. Publikace rovněž shrnuje, v mnoha

oblastech rozšiřuje a současně nastiňuje vědecky žádoucí orientaci dalšího výzkumu, zejména ve vztahu k ostatním zemím Koruny české, například k Markrabství moravskému. Navíc zřetelně ukazuje světlé stránky a přínos mezioborové spolupráce stejně jako pestrost inovativních metodologických přístupů při výzkumu konkrétního tématu. Z tohoto důvodu jde o dílo nemalého vědeckého významu, které svou koncepcí a metodologickou propracovaností ovlivní další badatelské generace zabývající se zmiňovanou problematikou.

Rostislav Smíšek

Francisco ANDÚJAR CASTILLO, *El Atila de Madrid. La forja de un banquero en la crisis de la monarquía (1685–1715)*, Editorial Marcial Pons, Madrid, 2021, 342 s., ISBN 978-84-9739-178-8.

Monografie z pera španělského historika Francisca Andajúr Castillo představuje pokračováním jeho dlouhodobého zájmu o vojenskou a ekonomickou stránku dějin Španělské monarchie v 18. století. Autor se v tomto díle mírně odklonil od obecnějšího pohledu a místo velkých dějin se zaměřil na strategii jednoho protagonisty v kontextu své doby. Hlavní téma, které spojuje jednotlivé kapitoly celého díla, jsou sociální a obchodní strategie Juana Prieda de Haedo, které sloužily k jeho výjimečnému sociálnímu vzestupu a vytvoření vlastního obchodního „domu“ v centru Španělské monarchie.

Francisco Andajúr Castillo rozdělil knihu do celkem sedmi kapitol, které tvoří

chronologickou biografii Juana Priedo de Haedo v dobách vlády posledních Habsburků na španělském trůnu a nástupu nového panovníka z rodu Bourbonů. Celkově na jeho životních osudech analyzoval nejen ekonomickou stránku centra Španělské monarchie, ale monografie posloužila také jako sonda do neformálních vztahů důležitých pro osobní úspěch aktéra v raném novověku, nehledě na jeho postavení. Vypovídá o chodu důležitých úřadů monarchie spojených s obchodem a zároveň poodhaluje nezbytnou korupci, která se k úřadům monarchie vázala.

Autor zvolil vcelku logicky chronologickou posloupnost pro vyprávění svého příběhu a v první kapitole se zaměřil na příchod hlavního aktéra do Madridu a počátky jeho podnikání. Podobně Francisco Andajúr Castillo v této kapitole představil důležitou matřimoniální politiku Juana Prieda de Haedo, který sice v prvním manželství sledoval vylepšení svého sociálního postavení, ale u druhé příležitosti upřednostnil věk nevěsty před jejím postavením. Zároveň jako mnozí další hledal pro svou prvorozenou dceru ženicha, který zdědí šlechtický titul (marqués de Gállegos de Huebra), což mělo jeho rodině získat vyšší sociální status. Podobně se autor zabýval snahou Juana Prieda de Haedo vstoupit mezi rytíře Řádu Santiago pro vylepšení svého sociálního postavení. Ač nešlo o přímo obchodní krok, vstup do rytířského řádu znamenal získání osobního kreditu pro jednotlivce a jeho rodinu. Zároveň jedinec nabyl na důvěryhodnosti, což napomohlo jeho budoucím obchodům.

Druhá a třetí kapitola poodhalila, jakým způsobem Juan Priedo de Haedo akumuloval svůj kapitál. Autor vystavěl svou analýzu na dvou základních pilířích. Srovnal logicky strukturu kapitálu Juana Prieda de Haedo v jeho dvou životních meznících. Nejprve analyzoval kapitál v roce 1705 ještě před jeho svatbou a posléze v roce 1719 po jeho smrti. Francisco Andajúr Castillo sledoval dva základní faktory. V první řadě se zaměřil na již zmíněný vývoj kapitálu, ale v druhé řadě analyzoval změnu strategie Juana Prieda de Haedo, která vedla k nárůstu jeho zisku. Podobně sledoval vývoj jeho obchodní kariéry, která vedla k vytvoření jeho vlastního podnikání bez společníků.

Čtvrtá kapitola analyzovala získání oficiálních úřadů monarchie, které mu umožnily vylepšení obchodních pozic. Předešlým koupí úřadu „contado mayor del Consejo de Órdenes“ v roce 1702 se zvýšil jeho sociální status a otevřela se mu cesta k navazování důležitých známostí. Avšak jeho působení nebylo jen bezproblémové, jelikož podporoval rakouské Habsburky, tak v letech 1710–1711 zažil politický pád. Oproti čtvrté kapitole se v následující části autor zaměřil na bankéřskou kariéru Juana Prieda, která patřila neodmyslitelně k jeho vzestupu po finanční stránce. I když půjčky, které Juan Priedo poskytoval, sloužily v první řadě k zisku, zároveň utvrzovaly jeho sociální status v centru Španělské monarchie.

Šestá kapitola přinesla velmi důležité svědectví o fungování obchodu v raně novověkém Madridu. Autor představil strategii, které Juan Priedo používal k naklonění

mnohých osob. Především šlo o různé úplatky a dárky, které byly nedílnou součástí jeho obchodu. V neposlední řadě se šestá kapitola věnovala velmi důležitému tématu, totiž konfliktům, které logicky vznikaly z charakteru obchodování. Podle zkoumaných sporů autor dokázal rekonstruovat každodenní chod společnosti, kterou vlastnil Juan Priedo. Poslední sedmá kapitola pak poodhalila neméně důležitou část celého příběhu Juana Prieda – smrt majitele, která vedla k fragmentaci celého podnikání a rozdělení mezi jeho dědice. I když se mezi dědici objevila určitá snaha pokračovat a udržet nastavený kurz a vzestup rodiny, bez výjimečné postavy Juana Prieda de Huedo to již nebylo možné.

Monografie Francisca Andajúra Castilli nabízí velmi zajímavý a přínosný pohled na vzestup jedné osoby, která dokázala využít tradičních nástrojů raně novověké společnosti pro svůj sociální a finanční vzestup. Životní osudy Juana Prieda de Huedo navíc poodhalily konkrétní strategie, které mohly vést k sociálnímu vzestupu jedince v Madridu na konci 17. a na počátku 18. století. Autor sám zmiňoval, že šlo o velmi nevšední příběh, avšak dokázal na něm potvrdit některé již známé vzorce chování raně novověké společnosti. Šlo především o nahromadění dostatečného finančního kapitálu, matrimoniální strategie, získání vážených úřadů i šlechtického titulu a ve španělské monarchii samozřejmě členství v rytířském řádu. I když podobné příklady jsou lépe zmapovány spíše ze šlechtického prostředí, v příběhu Juana Priedy lze nalézt stejné vzorce chování. Dílo španělského historika je o to

přínosnější, protože mapuje méně známé období španělské historie a potvrzuje, že některé vzorce přetrvávaly desítky let.

Ondřej Lee Stolička

Jakub ZOUHAR – Petr POLEHLA (edd.),
The Itinerarium romanum of Ignatius
Swieteczky O.P. A Critical Edition and
Translation of a Travel Diary of 1777,
 Roma, Angelicum University Press Roma
 2021, ISBN 978-88-99616-43-4.

Česká historiografie raného novověku dosahuje úspěchů i v zahraničí, kde se občas podaří publikovat knihy v mezinárodních jazycích. Odvrácenou stranou takových publikací bývá, že se nedostanou k českému čtenáři. Nicméně dvojice historiků z Univerzity Hradec Králové Jakub Zouhar a Petr Polehla se rozhodli zariskovat a v římském nakladatelství Angelicum University Press vydali obsáhlou edici cestovního deníku dominikána Ignáce Swieteczského z roku 1777. Jde o deník z cesty dominikánského provinciála Ignáce Swieteczského a diffinitora Casimira Hiebera na generální kapitolu do Říma. Deník byl psán latinsky a v edici je jak latinský originál, tak anglický překlad.

Edice má obsáhlý anglický psaný úvod, v němž Jakub Zouhar podává zajímavý osobní pohled na historii habsburské monarchie v době osvěcenství. Editor hodnotí habsburskou monarchii jako úspěšně expandující stát, upozorňuje na úspěšnou anexi části Polska roku 1772, při níž prý Josef II. vzal více poddaných, než získaly Prusko a Rusko dohromady (s. 4).

Za spojující prvky habsburské monarchie považuje geografii (zaokrouhlení území ziskem Bukowiny), katolictví a strach z Turků. Úvod podává vskutku široký kontext, jenž nejprve usiluje o připomenutí ostatních cest. Zouhar správně připomíná úlohu latiny v rané novověké východní Evropě (s. 14–15), ovšem bylo by vhodné doplnit odkazy na práce z univerzity v Innsbrucku a práce z Polska a také článek Martina Svatoše o výuce latiny na gymnáziích. Málo západních čtenářů si uvědomuje, že východní části Evropy, které nebyly součástí římského impéria, uplatňovaly latinu v raném novověku v politické komunikaci, aby tak překlenuly národnostní rozpory.

Zouhar dále připojuje výčet významných cestovatek 18. století do Itálie, kteří po sobě zanechali písemné svědectví. Vedle Lawrence Sterna a James Boswella se tu ocitne Václav Pokorný z Pelhřimova. Bylo by záslužné uvést i Jana Rudolfa Chotka, jenž ze své cesty do Itálie v roce 1769 zanechal cestovní deník. Editoři dále řeší otázku možných cestovních průvodců, které Swietecký mohl používat, z nichž však vyplývá, že není známo, co užíval (s. 20–24). Zouhar však přidává ještě kontext cest dominikánů, kde zaujmou zprávy z misijních cest na východ, zejména zpráva Emidia Portella d'Ascoli o cestě na Krym v roce 1634 a zpráva jeho kolegy Giovanni di Lucca o téže cestě (s. 25). Zouharův obsáhlý výklad svědčí o dokonalé znalosti problematiky. Mezi dominikánskými autory cestopisů hodnotí nejvýše Jeana-Baptista Labata.

Na výklad o cestách navazuje nové obecnější téma, tentokrát o osvětění

a církvi u nás. Zatímco kláštery na Západež zažily nový vzestup zájmu ze strany noviců v letech 1750–1780, v českých zemích dominikáni patřili k chudším řádům. Ačkoliv jim pomohl úspěch dominikána Vincenza Orsiniho, který se stal roku 1724 papežem Benediktem XIII., kláštery zůstávaly chudé, zadlužené a nakonec krachovaly (s. 29–31). Na druhou stranu je editor skeptický k domněnkám o údajné antipatii Marie Terezie k jezuitům a příklonu k jansenismu (s. 32). Ten ale považuje za liberální filozofii (s. 34). Celkový obraz církevního života v Čechách té doby, jak jej podal nuncius Garampi, byl však ubohý (s. 31–32). Pozoruhodné je upozornění na zákaz cest do Říma i kontaktů s Římem z roku 1781 (s. 35). Dominikáni prý nebyli připraveni ani vzděláním na účast v katolickém osvětění, uvádí Zouhar (a cituje při tom pozoruhodné nepublikované dějiny dominikánské provincie od Zdislavy Černé z roku 1975). Přesto ovšem dominikáni toužili po pozicích na univerzitách v Praze a Olomouci, k čemuž Zouhar podává přínosný aktuální přehled stavu poznání (s. 38–42).

Po dalším kontextu, tentokrát o typech cest dominikánů, následuje konečně biografie cestovatele Ignátia Swieteckého (s. 49–71). Cestovatel pocházel z nobilitované rodiny písaře z Loun. Z této rodiny pocházel jistý Ignác Swietecký, autor rukopisných poznámek z roku 1768 o kamealismu podle přednášek Josefa Ignáce Bučka. Editoři sice sdělují, že jeho žena se stala matkou všech dalších Swieteckých, ale jeho příbuzenský vztah k cestovateli Ignátiovi Swieteckému, jenž byl narozen

roku 1719, neřeší. Z rodiny pocházel i schwarzenberský úředník a archivář Petr Kašpar Swieteczský i další schwarzenberský úředník Johann Wenceslas, jenž je znám svými poznámkami o selském povstání z roku 1775. O vzdělání cestovatele Ignáce editoři uvádí, že žil v letech 1761–1766 v Olomouci, kde také učil na univerzitní teologické fakultě. Žádná původní díla netvořil, neboť to by neodpovídalo přístupu dominikánů. Zouhar připomíná, že olomoucká univerzita nepožívala autonomie a měla v názvu až do roku 1762, že je jezuitská. I právnická fakulta zde byla založena až po zrušení řádu jezuitů (s. 60–61). Mezi léty 1766 a 1772 žil v Praze, kde působil jako převor kláštera svaté Maří Magdaleny. Roku 1773 byl zvolen převorem kláštera svatého Václava v Opavě a následně kláštera svatého Michala v Brně. Od roku 1773 do roku 1779 pak vykonával úřad zvoleného provinciála české provincie (s. 64).

V následující části úvodu se editoři věnují průběhu generální kapituly roku 1777, kam Swieteczský vycestoval (s. 72–84). Zde zdůrazňují konflikt mezi španělskými a italskými dominikány a shodu s vydáním *Summy philosophiae* Salvatore Marii Roselliho, jež byla považována za nejvýznamnější dílo dominikánů v 18. století. Stručný přehled itineráře a nárys poznámek z cest jsou spíše věcné a sami editoři přiznávají, že pocity v deníku nereflektoval (s. 88).

Zásady ediční práce jsou objasněny (s. 111–116). V otázce velkých písmen jsou editoři většinou pro zachování, zdá se mi však, že se nevyjádřili k velkým písmenům

v názvech náboženství a konfesí či různých názvů a zkratk pro Boha. Možná se takové případy v deníku nevyskytovaly. Interpunkce je přizpůsobena modernímu úzu, středníky jsou někdy změněny v čárky a někdy v tečky na konci věty. V některých textech je však třeba k takovým transformacím uvést obecné pravidlo, které by zaručilo, že se budou dít jednotně. Samotná edice latinského originálu není dlouhá (s. 117–284), anglický překlad se nachází na s. 291–564.

Deníkové zápisky jsou vskutku krátké, ale někdy cestovatel zabrousil do komentářů v první osobě. Budoucí výzkum bude muset ukázat, do jaké míry se pro edici najde využití. Každopádně jde o významný příspěvek k církevním dějinám osvětenství, kde je třeba ocenit zejména originální volbu neznámého pramene.

Ivo Cerman